

INTEGRÁCIÓ ÉS FOGYATÉKOSSÁG

Mindenki arra törekszik élete során, hogy magából a lehető legtöbbet kihozza, képességeit figyelembe véve. Az ember tervez. Elvégzi az iskoláit, azután állást keres, lehetőleg a számára legmegfelelőbbet. Majd családot alapít és törekszik a tökéletes életre. Ezek látszólag teljesen hétköznapi célok, vágyak, amiket viszonylag könnyen megvalósít az ember. Vagy mégsem?

Tételezzük fel, hogy megszületik egy városi kórházban egy kisfiú, aki teljesen egészséges, csupán pár héttel korábban érkezett és bekerül az inkubátorba. Feltehetőleg emberi mulasztás következtében a látszólag biztonságosnak tűnő kis dobozkába túl sok oxigén kerül, aminek hatására a kisfiú elveszti a látását. Ettől a pillanattól a fiúnak meg van pecsételve a sorsa. Amellett, hogy úgy kell felnőnie, hogy nem láthatja a szüleit, testvéreit, nem látja, milyen elbűvölően tud ránézni a kutyája, nem látja a Balatont, a csodás épületeket (és még itt folytathatnánk a sort), meg kell küzdenie nap mint nap azzal, hogy viseli a fogyatékossgal élők stigmáját.

Az integráció fogalma

Az integráció latin eredetű szó, egységesülést, beolvasztást, beilleszkedést jelent.¹ A társadalmi integrációra leszűkítve a fogalmat, a faji, etnikai alapú elkülönítést hivatott orvosolni a békés együttélés érdekében. Egy folyamat, amely a fogyatékos és nem fogyatékos emberek közti interakciót maximálisan lehetővé teszi, tehát a hangsúly az együttes tevékenységen, a kölcsönös kommunikáción van.

Ennek feltétele a kétoldalú alkalmazkodás, amelynek során mindkét fél ad és kap valamit. Ezért nem megfelelő tehát az a nézőpont, miszerint a fogyatékos embereknek kell alkalmazkodniuk a többség életmódjához, mint ahogy az a felfogás sem helyénvaló, hogy a többségnek kell alkalmazkodnia a fogyatékossgal élőkhez. Kölcsönös alkalmazkodásra van tehát szükség. Egyenlő jogokat és lehetőségeket jelent minden ember számára az életlehetőségek folyamatos javítása. Gyakorlatilag egy szándék, amely a stigmák megszüntetését hangsúlyozza. Az integráció során az emberek nem lesznek láthatatlanok, illetve fontos megjegyezni azt

is, hogy nem célja a különbségek megszüntetése: ez egy negatív hozadék lenne, hisz mindannyian mások vagyunk, senkinek sem célja az uniformitás. „Durkheim a társadalmi integráció feltételeit kereste. Úgy látta, hogy ehhez közös hiedelmek, érzések, értékek, 'kollektív tudat', a társadalom tagjait összekötő szolidaritás szükséges”. A társadalmi integráció kritériuma, hogy a társadalom nem bomlik szét egymástól eltérő rétegekre.²

A fogyatékossgal élő emberek integrációja alatt értjük például azt, hogy be kell vonni őket a döntéshozatalba. Az épületeket, tömegközlekedési eszközöket akadálymentesítjük. Segíteni kell őket abban, hogy szabadon tudják gyakorolni jogaikat, támogatásra, védelemre van szükségük. Ugyanakkor az önállóság és a függetlenség nagyon fontos számukra: amennyiben ez nem valósul meg, ők is láthatatlannak érzik magukat.

A fogyatékos emberek számára a legfontosabb az esélyegyenlőség vagy esélyteremtés (társadalmi befogadás) és a hozzáférhetőség.

Az *esélyegyenlőség* azt jelenti, hogy legyen mindenkinek esélye a tanulásra, a munkára, karrierre, jó minőségű szolgáltatásokra, kultúrára, szórakozásra, attól függetlenül, hogy férfi-e avagy nő, fogyatékos vagy nem fogyatékos. Egyenlőség, amely az emberek számára lehetővé teszi, hogy élhessenek esélyeikkel.

A *hozzáférhetőség* jelenti például a könyvtárat, ahova egy kerekesszékes könnyedén be tud jutni, vagy egy hallássérült is ugyanúgy megtalálja, amit keres; vagy a posta, ahol olyan tájékoztatók vannak, amik mindenki számára érthetően vannak megfogalmazva. Minden szolgáltatás, épület és információ elérhetővé van téve a sérült emberek számára is. Vannak, akiknek persze szükségük van némi segítségre, de ez nem azt jelenti, hogy megmondjuk nekik, mit csináljak, vagy, hogy helyettük cselekszünk és gondolkodunk.

Az integráció alapelvei

Az egyenlő jogok elve ugyanúgy vonatkozik a fogyatékos személyekre és nagyon fontos betartásuk az ő esetükben is. De nem csak az egyenlő jogok

1 Magyar Larousse Enciklopédia, II. kötet, 1992.

2 Andorka 2006.

betartása a fontos, hanem sokkal inkább az esélyteremtés, azoknak az akadályoknak az eltávolítása, melyek a fogyatékos társadalom esélyeit nehezítik (egyenlő esélyek elve).

Ha időben elkezdődik a rehabilitáció, nagyobb esély van az integrációra. Ez gyermekkorban, a korai fejlődési szakaszban a legalkalmasabb. Ha integrált oktatásban részesülnek, akkor az iskolatársaknak is van lehetőségük már gyermekkorban megismerkedni ezzel a társadalmi problémával, valamint az a tény sem elhanyagolandó, miszerint gyermekkorban az emberek sokkal inkább elfogadják egymást. „Támogató, segítő szolgáltatások biztosításának elve: a humán erőforrás oldaláról: szakképesített személyek és a család jobb bevonása, az anyagi erőforrás: megfelelő speciális eszközök biztosítása, az integrációban dolgozó alkalmazottak megfelelő bérezése”.³

Az integráció nehézségei

Ahhoz, hogy eljussunk a szegregációtól egészen az integrációig, hosszú utat kell bejárnunk, aminek az egyik alapfeltétele a szemléletváltás. Kifogások természetesen mindig vannak, mint például „a pedagógusok túlterheltek és nem tudnak pár speciális igényű gyermekkel foglalkozni az óráikon”. Persze előfordulhat, hogy a szülő gondolja úgy, gyermekének speciális odafigyelésre van szükség, amit csak szegregált iskolában kaphat meg és véleménye szerint ezt az integrált oktatás nem képes megvalósítani.

Integráció az oktatásban

A szegregált oktatás korábban nagy előrelépést jelentett, hisz azelőtt a fogyatékosokkal őket kirekesztették vagy nem foglalkoztak fejlesztésükkel. Ma viszont már fel kell ismerni a szegregált oktatással szemben az integráció pozitívumait.

Az *iskolákban* az oktatás során a tanárok, pedagógusok nem feltétlenül képzettek és gyermekcentrikusak. A pedagógiai eszközrendszer nem elég változatos, gyakran a pedagógus az átlagos teljesítményű gyerekek szintje alapján dolgozza ki a tananyagot. A család után az egyik legfontosabb szocializációs szintér az iskola. Amikor a szülő elviszi gyermekét reggel az iskolába, átadja őt egy másik embernek, tudatosan talán bele sem gondolva abba,

hogyan mekkora felelősséget ruház át ezáltal a pedagógusra. A képzés Magyarországon viszont korántsem tökéletes. Tehát ettől kezdve a tanár lelkiismeretére van bízva a gyermek nevelése, fejlesztése. Az is mindenképpen problémaként kezelendő, hogy a tanári szakma presztízse nagyot csökkent az elmúlt pár évtized során. A sikeres integrációt hátráltatja még a magyar iskolarendszer egyik tipikus jellemzője, a magas osztálylétszám. Ez természetesen nem csupán a fogyatékkal élő fiatal számra hátrány, ugyanúgy az ép társaik számára is. Az interaktív foglalkozások esélye csökken, minél több kisgyermek jár egy osztályba. Nincs egy egészséges állandó kommunikáció iskola és szülő között. A szülő egyedül a fogadóórán szembesül azzal, hogy gyermeke hol (és hogyan) éli mindennapjainak nagy részét.

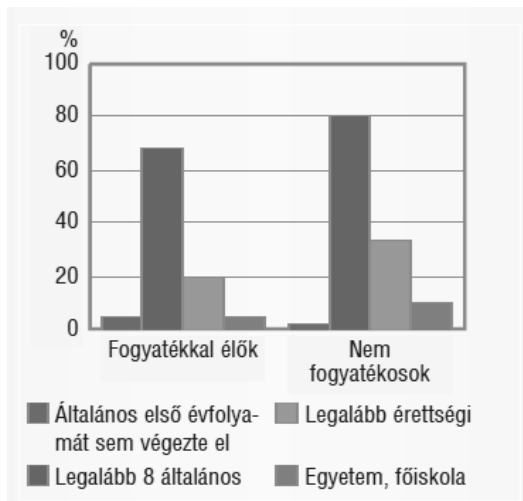
Számos intézményben megoldatlan az akadálymentesítés. A szülők túlságosan féltik gyermeküket, nem tudván arról, hogy ez az óvás átfordul egyfajta „hátránnyá”. Egy sérült kisgyermek iskolai integrációjánál mindig vannak problémák, főleg az elején, ha viszont később társai megismerik, már nem a másság alapján fogják megítélni. Persze az iskolai integráció során a fogyatékoság mértékét minden esetben figyelembe kell venni, hiszen a sikerélmény nagyon fontos a gyermeknek, amennyiben ez elmarad, nem szabad erőltetni.

A fogyatékosokkal élő emberek iskolai végzettsége alulreprezentált, az érintettek 29%-ának nem sikerült megszerezni az alapfokú végzettséget sem. A fogyatékosokkal élők közül, akik bekerülnek a felsőoktatásba, többnyire vakok és gyengénlátók, bár az értelmi fogyatékosok egy kis aránya is szerez valamilyen felsőfokú képzést (0,6%). A 2005/2006-os tanévben az óvodákban több mint 1400 kisgyermek, míg az iskolákban 31 ezren részesültek gyógypedagógia oktatásban. Ez kiderül az *1. számú ábra* adataiból is.

Mindezek az integrációt alapvetően befolyásolják, mint ahogy az objektív (azaz tárgyiasult) és a szubjektív (azaz egyéniesült, intézményesült) tényezők. Objektív feltétel például mozgáskorlátozottak számára a kerekesszék, a rámpa, a lift, vagy egyéb speciális szükségletű tanulók számára a speciális taneszközök. Szintén idetartozik a megfelelő osztálylétszám is. Rengeteg egyéb behatárolhatatlan tényező játszik közre egy személy integrációja során, amelyeket szubjektív feltételeknek hívunk. Leginkább ide sorolandó a pedagógus, az integrálandó gyermek, a szülő személyisége, hajlandósága. Előfordulhat, hogy az intézmény teljesen akadály-

³ Bershán 2008:99-100.

1. számú ábra
A fogyatékosokkal élők és a nem fogyatékos személyek iskolai végzettsége

Forrás: Statisztikai Tükör, 2007/17.

mentesített, vagy az osztály valójában egy interaktív kiscsoport, és mégsem mondható sikeresnek az integrációs törekvés. Szintén nem könnyen megfogható tényező a gyógypedagógus érzékenysége a probléma iránt, valamint a kellő szaktudás megléte.⁴

Az iskola az integráció legalapvetőbb színtere. Feladata a gyermekek és a fiatalság nevelésében, oktatásában való szerepvállalás, szocializációs tevékenység. Hibás az az elgondolás, miszerint más tematika szükséges a fogyatékkal élő gyermekek oktatásához. Amennyiben megfelelő körülmények vannak biztosítva az oktatási intézményeknek, akkor már nem kell beszélni integrált oktatásról, csupán oktatásról. Magyarországon többnyire az oktatási rendszer szegregált formában képi a fogyatékos embereket és különböző fogyatékosokkal rendelkező embereknek különböző iskolák léteznek. Az oktatásnak ezen formája tökéletesen látja el a feladatokat és színvonal teljesen megfelelő a fogyatékos emberek számára, épp csupán az a hátránya, hogy néha leküzdhetetlen akadályokat gördít az érintettek elé, melyek hátráltatják társadalmi beilleszkedésüket. Gyakorlatilag egy zárt burokban próbálják felkészíteni őket a mindennapi életre és csak ezzel a szűk szubkultúrával ismertetik meg őket ezáltal. A későbbi munkavállalás során ez szintén problémát okoz, nem is annyira a munkavégzésben, sokkal inkább a személyközi, kollegiális kapcsolatok kialakítása során. Ez a probléma nem csupán az egyén

önértékelésénél jelenik meg, hanem néha akár konfliktusokhoz is vezethet. Az integrált oktatás alapvető célkitűzése, hogy fogyatékos és nem fogyatékos gyermek együtt tanuljon, nem csak a tananyagról, egymásról is. A magyar oktatási rendszerben az integráció jogi háttere biztosítva van, azonban ez önmagában nem elég a szakmai hiányosságok kiküszöbölésére. Eltérőek a fogyatékos szerephez fűződő külső és belső szerepelvárások. Gyakori velejárója az emberi státusz elvesztése és az az érzet, miszerint az illető csupán egy másodrendű vagy láthatatlan állampolgár. Az önállóság a nem fogyatékos emberek körében életkori elvárás. A fogyatékos embereknél ez máshogy történik, felhatalmazásra, feljogosításra van szükségük, hogy részt vehessenek az életüket érintő fontos kérdések eldöntésében. A tanulás egy rendkívül fontos folyamat. Ha az ember tanul, akkor ezáltal tágítja világképét, megismer másokat, felfedezi saját képességeit. Képzettséget szerzünk, ami azt jelenti, hogy értünk valamihez (persze ez nem mindig igaz, de tételezzük fel). Amennyiben rendelkezünk különböző képesítésekkel, úgy valószínűleg könnyebben tudunk munkát találni vagy vállalni.

Nyugat-Európában nemcsak az iskolákban találkozhatunk több fogyatékos emberrel, hanem az utcákon, szórakozóhelyeken is. Persze ez nem a Nyugatot dicséri, hisz ez lenne a „normális”, sokkal inkább a mi társadalmunkat minősíti. Az iskolai integráció során egy alapvető kérdésfeltevésen is változtatni kéne. A „Mi a problémája, mit nem tud?” helyett a „Mit tud, mire képes?” – kérdést kellene gyakrabban feltenni.

A munkahelyi integráció terén sem sokkal jobb a helyzet. Erőteljesen jelen van a munkaerőpiacon a diszkrimináció, amivel egyből az állásinterjú szembesül az érintett. Ha mégsem éri a felvétel során hátrányos megkülönböztetés, akkor a munkapozíció betöltése után találkozhat bántó megjegyzésekkel a kollégák részéről.

A fogyatékos személyek integrációjának egyik eleme az akadálymentesítés

Az akadálymentesítés olyan tudatos tevékenység, amelynek során a fizikailag és mentálisan akadályozott emberek számára teremtenek olyan körülményeket, melyek segítségével lehetővé válik számukra, hogy azt és úgy tegyék, amit és ahogy ép embertársaik tennének, illetve tennék. Ide tartozik ezért például épületek, közlekedési eszközök aka-

4 Katona: Integrált nevelés.

dálymentesítése. Mi gyakran, sőt legtöbbször észre sem vesszük ezeket az akadályokat, mint például két lépcsőfok egy étterem bejárata előtt, vagy bármelyik (már megépült) metró Budapesten. Addig, amíg mi könnyedén fel-le járunk ezeken a (számunkra) jelentéktelen feljárókon, bele sem tudunk gondolni, hogy egyes embereknek mekkora leküzdhetetlen akadályokat jelentenek.

Ugyanilyen jelentőséggel bír az infokommunikációs akadálymentesítés is. Ma, a 21. században elengedhetetlen, hogy valakinek legyen e-mail címe. Ha munkát vállalunk, nem engedhetjük meg magunknak, hogy ne tudjuk kezelni a számítógépet vagy ne legyenek alapszintű ismereteink az internetről. Természetesen ez nem csak a munkáltatók részéről elvárás, sokkal inkább arról van szó, (sajnos vagy nem sajnos), hogy a mai digitalizált-modernizált világban az általános műveltséghez hozzátartozik a világhálón való jártasság. Ezen a téren kifejezetten fontosnak tartom megemlíteni, hogy a vakok és gyengénlátók az internetet használók nem elhanyagolható csoportja. Minden olyan személy érintett, aki az információt valamilyen okból kifolyólag nehezen vagy csak részben tudja feldolgozni. Előfordulhat, hogy valaki valamilyen képességihiány miatt a billentyűzetet vagy az egeret nem képes használni. Hasonló problémát jelent mindez a mozgáskorlátozottak számára is.

Magyarországon kicsivel kevesebb, mint 210 ezer ember rendelkezik valamilyen mozgáskorlátozottsággal,⁵ amely jelentősen megnehezíti a tömegközlekedési eszközök zökkenőmentes igénybevételét. Rehabilitációnak nevezzük azokat az intézkedéseket, melyek segítik a fogyatékos embereket abban, hogy elérjék függetlenségüket és az élet bármely szegmensén maximálisan megállják a helyüket. Mindenki akkor tud igazán boldog életet élni, ha elismerik őt. A rehabilitáció során a huzamosan vagy véglegesen fogyatékos embereknek segít a társadalom, hogy megmaradt képességeikkel megint elfoglalhassák helyüket a közösségekben, képességeik fejlesztésével minél önállóbban élhessenek. A fogyatékos gyermekeknek ép társaik mellett van a helyük az iskolapadban. Ma Magyarországon a sérült gyerekek körülbelül negyede vesz részt integrált oktatásban, a többiek valamely speciális intézményekben tanulnak. Gyakran a fogyatékosokkal élők nem élhetnek teljes életet és társadalmilag kirekesztődnek. Bizonyos kulturális programokon sem tudnak részt venni, mint például mozi, könyv-

tár, szórakozóhelyek, ha a fizikai akadálymentesítés állapotát vesszük figyelembe. Erre a megállapításra Kiss Adrienn „Fogyatékosokkal élők szórakozási lehetőségei” című előadását hallgatva jutottam, aki tanulmányában részletesen taglalja a kerekesszékekkel élők kulturális programokon való részvételi esélyeinek nehézségeit. Szükséges, hogy az emberek többet tudjanak meg a fogyatékosokkal élő személyekről, valamint az is szintén fontos, hogy tudjuk azt is, mire van szükségük. Sokan nem tudják, hogyan reagáljanak például egy siket emberrel való találkozás során. Ez szintén azért van, mert egy átlagembernek nagyon kevés információja van a fogyatékosok társadalmáról. Igazságos ez? Ha megismerkedünk egy sérült emberrel, az csak tájítja a látókörünket és hatást gyakorol az elfogadó képességünkre. Biztosítani kell számunkra is az információ szabad áramlását, Braille írással vagy akár jelnyelvel.

Önálló élet

A fogyatékosokkal élő emberek többségének a családalapítás kényes kérdést jelent, hiszen életük ezen szegmensére is kiterjed a hátrányos megkülönböztetés ténye. Minden fogyatékosokkal élő személynek joga van ahhoz a döntéshez, hogy közösségekben éljen. Ez leginkább úgy valósítható meg, ha személyes segítő szolgáltatást nyújtunk nekik. Az ellátás szempontjából fontos a hozzáférhetőség, az elérhetőség, a segítség adott esetben az iskolába, munkába járáshoz. Az önálló élet koncepciója nem csupán a létfontosságú tevékenységek elvégzését jelenti, hanem a kultúrában való részvételt, a családalapítás lehetőségének megteremtését is magában foglalja. A következő ábra a rehabilitációs, valamint az önálló életviteli paradigma közti különbségeket hivatott bemutatni. A legszembevetőbb különbség jól látható, az önálló élet megvalósítására megfogalmazott paradigma sokkal inkább optimistább és jobban koncentrálna az egyénre és képességeire. Nem az a fontos, hogy mi nincs, hanem az a fontos, hogy mi van. A probléma nem bizonyos képességek hiánya, hisz bizonyos képességeket lehet pótolni egyéb más képességekkel (persze nem minden esetben), hanem a probléma leginkább az állandó függés, amely megnehezíti a teljes életet.

⁵ Népszámlálás 2001. A fogyatékos emberek helyzete.

2. számú ábra
Rehabilitációs - kontra Önálló életvitel
paradigma

	A rehabilitációs paradigmában	A önálló életvitel paradigmában
Mi a probléma?	testi fogyatékoság, a foglalkoztatáshoz szükséges képesség hiánya	szakemberektől, rokonoktól, családtól való függés
Hol a probléma?	az egyénben	a környezetben: a közösségben, a rehabilitációs folyamatban
Megoldás?	szakértők (orvos, gyógytornász, foglalkozási rehabilitációs tanácsadó) beavatkozása útján	egyenrangú tanácsadás, jogvédelem, pártolók, önszegély, fogyasztói ellenőrzés, a korlátok eltávolítása
Társadalmi szerep?	a beteg, a páciens	a fogyasztó
Ki irányít?	a szakértők	a fogyasztó
Mi lesz az eredmény?	legfeljebb részben önálló életvitel	önálló életvitel, jövedelmező munka

Forrás: Fogyatékoságtudományi Tanulmányok, Disability Studies, Fogyatékoságtudományi Fogalomtár

A budapesti központú nagy intézmények bentlakásos intézetei jellemzően igen távoli kis településeken találhatóak, a megyei fenntartásuk túlnyomó többségét is ez jellemzi, persze kisebb a távolság, de az intézmény és lakóinak integráltsága alacsony. Főként halmozottan sérült gyermekek speciális esz-közöket és egészségügyi személyzetet igénylő ellátására helyeződött a hangsúly az elmúlt időszakban. Minél kisebb a település, annál nehezebb a speciális szolgáltatások elérése, családok tájékoztatása, érdekvédelem. A jelenlegi törvényi szabályozás a családban történő gondozást részesíti előnyben, biztosítja az emelt családi pótlékot, ápolási díjat, de ez csak a nagyvárosokban jelent megoldást, az ország kétharmada még mindig kistépelüléseken él, ahol a támogatórendszer nincs kiépítve. Minden társadalmat minősít, hogy a társadalmi fejlődés során milyen lehetőségeket kínál az esélytelen, saját erőből a felszínen fennmaradni képtelen tagjai számára. Gyakran a fogyatékos emberek elszigetelődnek a társadalomtól. Nem tudnak úgy dolgozni, szórakozni, sportolni, mint mások, ezért fordul elő, hogy oly gyakran egyedül maradnak. Az épeknek is aktívan részt kell venni az integrációban.

A szegregáció csakis kizárólag addig szükséges, amíg a sérült személyek korai fejlesztése és a speciális oktatási metodika ezt indokolja (pl.: jelnyelvi képzés, pontírás elsajátítása). Szükséges feltétel,

hogy az ellátórendszer felkészüljön a fogyatékos személyekkel való kommunikációra. A társadalmi kirekesztés vagy exklúzió kifejezéssel a szociológusok a társadalmi kötelek gyengülésére kívánták felhívni a figyelmet. A fogalom az adott társadalmi körülmények között értelmezhető, de nem egyetemlegesen. Az izoláció általában kényszerből ered, az adott személy és a társadalom más tagjai közötti kapcsolathányt jelenti. Az izoláció mértéke persze sok dologtól függ, például kortól, vagy éppen attól, mennyi ideje áll fenn a fogyatékoság. E probléma megoldása nem az érintett személy feladata, hanem a társadalomé.

„Ha izolálják a fogyatékos embert, ha lakásba zárva él, vagy intézményben, a világtól elzárva, akkor a problémák nem látszanak, csend van körülöttük. Mihelyst mozgolódás kezdődik, az integráció – a befogadás érdekében – rögvest lehetetlenné válik, de legalábbis erősen megnehezedik a csendes félrehúzóds”.⁶ A normalizáció elve kimondja: a fogyatékos embereknek biztosítani kell, valamint jogukban áll igénybe venni ugyanazokat a lehetőségeket, mint nem fogyatékos embertársaiknak.

Már csak az a kérdés, nálunk vajon miért is nem működik a fogyatékos emberekkel kapcsolatos feladatok korrekt ellátása és a megfelelő társadalmi-politikai környezet kialakítása.

Felhasznált irodalom

- Andorka Rudolf 2006 *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Berszán Lídia 2008 *Fogyatékos személyek társadalmi integrációja*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Cluj-Napoca.
- Kálmán Zsófia – Könczei György 2002 *A Taigetostól az esélyegyenlőségig*. Osiris, Budapest.
- Magyar Larousse Enciklopédia*, II. kötet, 1992. Akadémiai Kiadó.
- Katona László: *Integrált nevelés*. /Forrás: www.massag.hu/konyv/korsz.torekv.integralt_neveles.doc/
- Népszámlálás 2001. *A fogyatékos emberek helyzete*. Letöltés: http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/12/tables/load2_1_1_2.html/

6 Kálmán – Könczei 2002:118.

Abstract

For disabled people the most important is equality, opportunities, availability, social inclusion. Equality means that everyone has a chance to learn, work, make career, use high quality services, have fun, regardless of whether it's a man or a woman,

disabled or non-disabled. Equality allows people to take advantage of the opportunities.

Accessibility means for example a library where someone with a wheelchair can easily get in, someone with hearing disability can find what he/she looks for, or the post office, where there are information leaflets formulated for all.

